

ÕIGEKEELSUS- SÕNARAAMAT

Mida uut on uues õigekeelsussõnaraamatus?

Maire Raadik

„Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013“ on „Eesti õigekeelsussõnaraamatu ÕS 2006“ uuustrükk. Nagu ÕS 1999 ja ÕS 2006 nii on ka ÕS 2013 universaalsõnaraamat, mis annab käepäraselt infot sõnade õigekirja, häälduse ja käänamise-pööramise kohta, selgitab vajaduse korral ka võõramate või muidu vähem tuntud sõnade tähendust ning õpetab sõnu lausesse sobitama. Oma vormilt peaks praegune õigekeelsussõnaraamat olema lugejaile juba päris tuttav, sest pabersõnaraamatu esmatrükist on möödas viisteist aastat ning veebiversioon on üle seitsme aasta vanune. Sõnaraamatu sisu on üksjagu uuenenud: on rakendatud uus morfoloogia ja häälduse esitamise süsteem, on värskendatud sõnavara ja näitestikku, ühtlustatud märgendeid ja ajakohastatud soovitusi.

Märksõna

Muudatusi on kõigepealt märksõna välte, palatalisatsiooni ja rõhu märkimises, nende kohta vt lähemalt järgmisest jaotisest „Hääldus“.

Märksõnade kuju on ÕS 2013-s muudetud mõnel üksikul juhtumil. Tähtsaimad muudatused, nagu mõnede vöõrsõnade ning muutumatute sõnade õigekiri, on läbi arutatud ka Ema-keele Seltsi keeleteoimkonnas. Sel moel on ÕS 2013-s antud kõrvu tsitaatsõnad *sushi* ja *nō-teater* ning vöõrsõnad *suši* ja *nooteater*, esisilbirõhuga vöõrsõnale *kebab* on lisatud järgsilbis pika vokaaliga rööbik *kebaab*, mugandile *ekläär* vöördväärse rööbikuna *ekleer* (ligilähedane prantsuse hääldus lubab mõlemat kuju) ning tsitaatsõnale *buffet* argikeelne mugand *bufee* (täpne mugand prantsuse hääldust arvestades olnuks büfee, kuid selline kuju on keeekasutuses peagu tundmata).

ÕS 2006-s olnud rahvanimetused *amhar* ja *romi* on ÕS 2013-s asendatud nimetustega *amhara* ja *roma*, rahvanimetusele *masai* on ÕS 2013-s lisatud *maasai*. Keeled on *amhara keel*, *maasai keel* ehk *masai keel* ja *roma keel*. Kohanimede puhul on põhinimedeks saanud *Keenia* ja *Veneetsia* ning varasemad eelistsused *Kenya* ja *Venezia* on jäänud rööpnimedeks.

Suurtähelise *Interneti* kõrvale on tulnud väiketäheline *internet*, sõnaühendite *kas või*, *just nagu*, *just nimelt*, *kui tahes*, *mis tahes* kõrvale liitsõnad *kasvõi*, *justnagu*, *justnimelt*, *kuitahes*, *mistahes*, sidekriipsuga *võib-olla* kõrvale sidekriipsuta *võibolla*.

ÕSi iga uus trükk kajastab ka sõnavara uuenemist. Ilmunud sõnaraamatusse sõnu muidugi enam lisada ei saa, mistõttu otsustasid ÕSi koostajad pärast 2006. aasta trüki ilmumist hakata pidama uute sõnade loendit, tehes selle ka huvilistele kättesaadavaks keelenõuande kodulehel. Eesti keele instituudi avalehel (ka keelenõuanne on eesti keele instituudi osa) on siiski veel teinegi uute sõnade loend. Iga soovija võib sinna üles riputada oma sõnaettepaneku, kuid pandagu tähele, et need sõnad ei ole ei keeekorraldajate ega ka eesti keele instituudi ametlik soovi-

tus (nagu kahjuks tihtipeale on arvatud). Seega, keda huvitavad just õigekeelsussõnaraamatu uued sõnad, peaks minema aadressile <http://keeleabi.eki.ee/>.

ÕS 2013-s on uusi sõnu kokku umbes 2200 (eelmises, 2006. aasta ÕSis oli 2400), osa neist on märksõnad, osa antud sõnartiklite sees liitsõnade ja tuletistena. Omaette märksõnaks saavad harilikult need sõnad, mille kohta on anda rohkem infot, näiteks seletada tähendust, näidata, kuidas käitub konkreetne sõna liitsõna täiend- ja põhisõnana või kuidas lauses ja mis tuletisi ta annab. Sõna staatus võib sõnaraamatuti ka muutuda. ÕS 2006-s olid näiteks sõnad *nõu pidama* ja *nõupidamine* esitatud üksnes artiklites „nõu“ ja „pidama“, ÕS 2013-s on nad saanud omaette artiklid, kus saab sõnaraamatu kasutajale paremini õpetada, et nõu võib pidada kellega ja millegi üle või asjus (need on andmed sõna rektsiooni kohta), või et liitsõnas sobib mitmusliku sisu korral liita ainsuslik täiendosa, st pigem *nõupidamisruum* kui *nõupidamisteruum* (sõnamoodustusinfo).

Häälidus

Märksõnade ja nende muutevormide hääliduse puhul on ÕSis olnud tavaks näidata kolme asja: vältet, rõhku ja palatalisatsiooni ehk peenendust. Palatalisatsiooni märgib endistviisi püstkriipsuke peenenenud kaashääliku järel ning samaks on jäänud ka rõhumärk ´ ehk akuut, erinevus on vaid selles, et kui ÕS 2006-s oli rõhumärk rõhulise silbi täishääliku järel, siis nüüd on ta rõhulise silbi täishääliku ees. Muutunud on vältemärk. 2006. aasta ÕSis märkis sõnade III vältet punkt III-vältelise silbi ees, 2013. aasta ÕSis märgib III vältet märk ` ehk graavis III-vältelise silbi täishääliku ees. Lühidalt kokku võttes:

	ÕS 2006	ÕS 2013
<i>välde</i>	.loodus	l`oodus
<i>rõhk</i>	diale´ktika	dial´ektika
<i>palatalisatsioon</i>	sel'gitama	selgitama

See hääldusinfo, mis ÕS 2006-s oli märksõna järel noolsulgudes, on ÕS 2013-s antud märksõna järel (ja enne morfoloogia noolsulge) nurksulgudes, nt ÕS 2006 **karaul** <ka'-ra-ul; 6: -i, -i>, ÕS 2013 **karaul** [k'a-ra-ul] <19: -i, -i>.

Käänamine, pööramine ja võrdlemine

Morfoloogia puhul on senine süsteem, mille koostas Henn Saari ja mida kasutasid ÕS 1999 ja ÕS 2006, välja vahetatud Ülle Viksi süsteemi vastu, mida eesti keele instituut soovib juurutada kõigis oma sõnaraamatutes (sama süsteem on ka nt 2012. aastal ilmunud võõrsõnade leksikonis). Sõnad on jagatud muuttüüpidesse uute põhimõtete järgi ning uued on nii tüüpsõnad kui ka tüübinumbrid. Näiteks sõna *õpik*, mis oli ÕS 2006 järgi 8. tüübis, on nüüd 2. tüübis, sõna *õppima* oli varem 55. tüübis ja on nüüd 28. tüübis. Tüüpsõnad koos oma põhivormidega on pabersõnaraamatus esitatud peatükis „Muuttüübid“, veebi-ÕSis võib muuttüübiga pääsemiseks klõpsata ka konkreetse märksõna järel olevat tüübinumbrit.

Muuttüüpe on ÕS 2013-s kokku 38 (ÕS 2006-s oli 69), sellest 26 käändsõnade ja 12 pöörsõnade kohta. Mõnel käändsõnal, mille muutmine on väga ebakorrapärane (näiteks sõna *kumbki* või asesõnad *mina*, *see*), on tüübinumbriks pandud 0 ja kõik tähtsamad muutevormid või ka lausa kõik muutevormid on antud sõnaartiklis. Märksõnaartiklis antud muutevormide valik on jäänud samaks või siis on vorme lisatud (nt tüüpides *uus* ja *käsi*). Kui märksõna järel noolsulgudes pole muutevormi antud või on antud nt ainult tüvevokaal, tähendab see seda, et sõna tüvi käänamisel-pööramisel ei muutu.

Rööptüüpe on mõnel juhul lisatud seal, kus ÕS 2006 näitas rööpse käänamise või pööramise võimalust ühe tüübi sees. *pesa*-tüübi uuematel võõrsõnadel (nt *homo*, *logo*, *sumo*), kus ÕS 2006 andis ainsuse osastavas rööpselt *t*-ta ja *t*-ga vormi, on ÕS 2013 lisanud *t*-ga vormide tarbeks *pere*-tüübi. Rühm käändsõnu, kus silp *as*, *is*, *us* või *es* asendub omastavas silbiga *sa*, on

varasema 36. tüübi asemel (ÕS 2006 tüüpsõna *tõrges*) saanud rööptüübid 3 (tüüpsõna *vaher*) ja 5 (tüüpsõna *liige*). *õppima*- ja *muutuma*-tüübi piirialal olevate verbide puhul, mida võib pöörata nii vältevahelduslikult kui ka vältevahelduseta (nt *kustuma*, *küpsema*, *nõtkuma*, *suitsema*, *vaaruma*), annab ÕS 2013 märksõnaartiklis mõlemad tüübid, s.o vältevaheldusliku 28. tüübi (tüüpsõna *õppima*) ja vältevahelduseta 27. tüübi (tüüpsõna *elama*). 2006. aasta ÕSis selgus võimalus pöörata ka *muutuma*-tüübi järgi alles tüübigirjeldusest. (Üksiksonadest on rööptüübi saanud sõna *peen*, mida võib nüüd peale *suur*-tüübi käänata ka *õpik*-tüübi järgi.) Kokku võttes:

ÕS 2006

logo <3: *os logo ja logot*>
õõnes <36: *.õõnsa, .õõnsat ja õõnest*>
.kustuma <55: *.kustuda, kustun*>

ÕS 2013

logo <17 ja 16; *os logo ja logot*>
õõnes <3 ja 5: *`õõnsa, `õõnsat ja õõnest*>
k`ustuma <28: *k`ustuda, kustun; 27: k`ustuda, k`ustun*>

Paar morfoloogiamuudatust on tehtud koos botaanikutega. Muu hulgas leppisid keelekorraldajad ja botaanikud kokku, et taimenimetus **pune** võiks omastavas käändes olla nii *puneme* (nagu oli senine norming) kui ka *pune* (nagu on suuresti tegelikult pruuk). ÕS 2013-s kirjeldavad seesugust käänamist tüüpsõnad *ase* (4. tüüp) ja *pere* (16. tüüp). Teine ÕSis olev *pune*-sõna, mis tähistab nõöri või nõöri keeret, endale rööpkäänamist ei saa. Taimenimetust **ussilakk**, mida siiani tuli käänata nagu *lakk* : *laku* (see on sama sõna, mis on säilinud ka nt liitsõnas *lakukivi*), võib alates 2013. aasta ÕSist rööpselt käänata ka nagu *lakk* : *laka*. Taimenimetusele **lemmalts** (käänata *õpik*-sõna eeskujul **lemmalts** : **lemmaltsa**) on lisatud liitsõnaline rööbik **lemmalts** (käänata nagu *malts* : *maltsa* ja võib kirjutada ka loetavussidekriipsuga, st *lemm-malts*).

Muudatusi on veel rühmas laadivahelduslikes verbides. Sõnade *vaagima* ja *näuguma* puhul on senistele laadivahelduslikele vormidele *vaen* ja *näun* lisatud astmehelduslikud vormid *vaagin* ja *näugin*. Kahest ÕSis olevast *hauduma*-verbist on ÕS

2013-s see, mille tähendus on 'loote arenemiseks mune soojendada; soojuse ja niiskusega mõjutama; sepitsema, plaanitsema', saanud rööpse astmehelduseta pööramise, st *haududa* : *haun* (28. tüüp) ja *haududa* : *haudun* (27. tüüp). 2006. aasta ÕSi ühest *kudema*-verbist on ÕS 2013-s saanud kaks. *kudema*-sõna tähenduses 'paljunemiseks mune ja seemnevedelikku vette heitma' sobib nüüd pöörata nii *õppima*- kui ka *elama*-tüübi järgi, s.o *kudeda* : *koen* (28. tüüp) ja *kudeda* : *kuden* (27. tüüp). Teisel, argikeelde kuuluval *kudema*-verbil tähenduses 'logelema, olesklema' on üksnes *elama*-tüübi kohane pööramine, s.o *kudeda* : *kuden*. Selle rühmaga haakuva *laadima*-sõna puhul kehtib edasi 2006. aasta ÕSi soovitus: kui tulemuseks on laadung, last, sobib pöörata *laadida* : *laadin*, nt laadin vagunit, kaupa, faile (failide alla- või üleslaadimise tulemus on samuti mingis mõttes laadung); kui tulemuseks on laeng, laetud olek, sobib pöörata *laadida* : *laen*, nt laen püssi, akut, piipu.

Üksikuid muudatusi on ka võrdevormides. Omadussõna *laisk*, mis kuulub nii ÕS 2006 kui ka ÕS 2013 järgi 22. tüüpi (ÕS 2013 tüüpsõna *leib*, võrdevormide eeskujusõna *halb*), on saanud 2006. aasta ÕSiga võrreldes juurde tüübikohase lühikese ülivõrde *laisim* (nagu *halvim*). See vorm oli õigupoolest olemas juba 1930. aastail ilmunud sõnastikes, nt Elmar Muugi „Väikeses õigekeelsus-sõnaraamatus“ (1933. aasta trükk ja järgmised), kuid kadus 1960. aasta ÕSis. ÕS 2013 koostajate ette kandsid probleemi emakeeleõpetajad, kes nägid õpilaste olümpiaaditöodes vormi *laisim*, mida ÕS 2006 paraku ei lubanud.

Tähendus

Tähenduse puhul on kaks tähtsat muudatust ÕS 2013-le ette andnud Emakeele Seltsi keeletoimkond: esiteks toimkonna otsus sõnade *peale* ja *pärast* kohta ja teiseks protokolliline soovitus sõna *kompetents* (ja ka sõna *tolerants*) kohta. Kahe esimese sõna puhul on ehk huvitav teada, et veel näiteks 1960. aasta ÕSis ei tehtud vahet, kas sobib öelda *peale seda*

või *pärast seda*, kuid alates 1976. aasta ÕSist kuni 2006. aasta ÕSini soovitati ajalise tähenduse korral kasutada sõna *pärast*, st öelda pigem *pärast seda* kui *peale seda*. ÕS 2013 annab nad jälle võrdsena: *peale seda* ehk *pärast seda*. Sõnad *kompetents* ja *tolerants* saavad ÕS 2013-s senisest laiema sisu: **kompetents** on nii 'võimkond, (võimu)pädevus' kui ka (uue tähendusena) 'asjatundlikkus, pädevus', **tolerants** on nii 'lubatav hälve (tehnikas)' kui ka (uue tähendusena) 'tolerantsus'. Muudatuse taga on tugev surve tegeliku keelekasutuse poolt ning toimkonna (ja ÕSi) soovitusel ongi esmajoonel vastutulek neile, kes senist normingut omandada pole suutnud või soovinud. Need aga, kes on sõnade *peale* ja *pärast* või *kompetents* ja *kompetentsus* vahe endale selgeks teinud, pidagu sellest ka edaspidi julgesti kinni – väljendus saab üksnes täpsem ja vaheldusrikkam.

Hulga võõrsõnade puhul on ÕSi koostajad uusi tähendusi hoolikalt kaalunud – mis neist on keeles tõepoolest tarvilikud, mõnd lünka täitvad, ja mis tarbetud, olemasolevat süsteemi asjatult segi löövad. Seesuguseid õpetusi oli juba ÕS 2006-s ning sõnaraamatu uus trükk annab lisa, nt on sõnade *resüme* ja *referents* puhul osutatud, et esimest ei maksaks tarvitada *elulookirjelduse* kohta, teist aga *soovituse* kohta (nt võiks töökohast võtta ikka soovitusel, mitte referentsid) või *võrdluse*, *etaloni* kohta (olgu pigem *võrdlusrühm* ja *võrdluslabor* või *etalonlabor* kui *referentsgrupp* ja *referentslabor*).

Märgendid

Märgenduses on ÕS 2013 arvestanud eelmistele trükkidele osaks saanud kriitikat, mis käis märgendi ARG1 võrdlemisi laia kasutuse kohta. Nimelt tähistas see märgend ÕS 2006-s *peale argikeelesõnade* ka nt rahvapäraseid taime- ja loomanimetusi ning keemiliste ühendite nimetusi, rahvakeelele omase omastavalise täiendosaga liitsõnu jms. ÕS 2013 ei markeeri enam termineile vastavaid üldkeelesõnu argikeele märgendiga, selle asemel on appi võetud sõnad *oskuskeeles* ja *üldkeeles* ning üld-

keelesõna juurest termini juurde juhatav *oskuskeeles täpsem*, nt **jaani+l`ill**, *oskuskeeles täpsem* pääsusilm (st et *jaanilill* ei ole termin, aga *pääsusilm* on); artiklis **h`oog**: hoo+vihm (*üldkeeles*) = hoog+vihm METEO (st et *hoovihm* ei ole termin, on üldkeelesõna, aga *hoogvihm* on meteoroloogitermin). Tuleb kriitikutega nõustuda, et kõike, mis oskuskeelele vastandub, ei ole tõesti mõistlik – ka mitte sõnaraamatus märgendamise mõttes – pidada argikeeleks (ja seega kirjakeelde sobimatuks).

Lühendid

Suurtäheliste võõrlühendite puhul on ÕS 2013-s loobunud kursiivkirjast kui tarbetust lisaeristusest (suur algustäht on juba isegi piisav eristusvahend). Seega sobib ladina, inglise, prantsuse jt keeltest pärit **suurtähtlühendeid** kirjutada eesti tekstis püstkirjas nagu eesti oma suurtähtlühendeid, nt **P. S.** (ladina lühend) ja **PS** (eesti lühend), **N. B.** (ladina lühend) ja **NB!** (eesti lühend), **PhD** (inglise lühend), **R.S.V.P.** (prantsuse lühend). Väiketähelised võõrlühendid käivad endiselt kursiivkirjas, nt *incl.* (ladina *inclusive*), *dim.* (itaalia *diminuendo*), *p.p.* (prantsuse *pour pré-senter*).

Veebi-ÕS

Sõnaraamatu veebiversioonis on paberversiooniga võrreldes tehtud mõned vormilised muudatused: 1) kohanimed ja lühendid on liidetud sõnastikuga, st neid saab kätte ühe ja sama otsinguga; 2) liitsõnade osade vahele on pandud plussmärk (pabersõnaraamatus on kaar) ning liitsõnade korduvad osad on välja kirjutatud; 3) parema keele soovitusel on tähistatud taustavärviga: soovitatavad keelendid on roheline, ebasoovitavad punase taustaga, ebasoovitavad tähendused halli taustaga. Otsingutulemused kuvatakse kollase taustaga: tumekollane on otsitav tekst küsitud kujul, helekollane on ligikaudne tekst või

artikli osa, millesse küsitud tekst kuulub. Soovituste taustavärv võib katta otsingutulemuste taustavärvi.

Oma sisult on veebi-ÕS paberväljaandega identne, kuid pakub rohkem otsinguvõimalusi. Selleks, et otsing oleks tulemuslikum, tasub tähele panna järgmist.

- Päringulehe paremasse serva jäävas rippmenüüs saab määrata välja, millelt otsitakse (nt märksõna, kohanimi, tähendus, näitelause, tüübinumber). Vaikimisi on otsinguväljaks „Märksõna“, kui soovetakse otsida kogu sõnaartiklist, tuleks rippmenüüst valida otsing „Kõigilt väljadelt“.
- Kui klõpsata päringulehe vasakus servas olevat tööriistade ikooni, saab valida laiendatud ja täpse otsingu vahel (ja määrata muid päringueelistusi). Vaikimisi on otsing laiendatud, mis tähendab, et otsitakse ka sarnaseid sõnu, nt päring „kiirmood“ annab vastuseks artiklid „kiirloom“ ja „radiolaar“ (selle seletuses on sõna *kiirloom*). Kui märkida piiranguks „Ära luba otsida sarnaseid sõnu“, otsitakse ainult täpset sõnakuju ning selgub, et kiirmoe sõna veel ÕSis pole (tasub edaspidi vaadata ÕSi uute sõnade loendist).
- Tööriistade ikoon avab ka kiirspikri, kus on näha märkide asendamise võimalused. Küsimärk asendab üht märki, seega saab näiteks päringuga ?ordüür teada, et poort ehk äärisvööt kirjutatakse *b*-ga – bordüür. Tärn asendab suvalist märgijada, nii toob näiteks päring eesti*ama selgust, mis vahe on sõnadel *eestindama* ja *eestistama*.
- Kui klõpsata päringulehe ülaservas olevat linki „Kasutusjuhend jm lisad“, avanevad peale saatesõna, kasutusjuhendi ja muuttüübistiku veel kohanimevalimiku, teiskeelsete nimede hääldamise juhiste ja lühendivalimiku PDF-fail. Kohanimesid ja lühendeid saab aga kätte ka tavaotsinguga, ÕS 2006-s seda võimalust ei olnud.

„Eesti õigekeelsussõnaraamatu ÕS 2013“ veebiversioon avanes kasutajaile 2014. aasta 31. jaanuaril, vahetades aadressil <http://www.eki.ee/dict/qs/> välja ÕS 2006.

Vabariigi Valitsuse 9. juuni 2011. aasta määrus nr 71 „Eesti kirjakeele normi rakendamise kord“ on pannud eesti keele institutis koostatavale õigekeelsussõnaraamatule kohustuse olla kirjakeele normi alus. Õigekeelsussõnaraamatu, ortograafia-reeglistiku, normatiivse käsiraamatu ja grammatikaga määratud

keelenormi järgimine on kindlasti tarvilik ametlikus keelekasutuses. Väljaspool ametlikku keelekasutust on ÕS ja teisedki normiallikad mõeldud aga kõigile neile, kes soovivad järgida head keelekasutuse tava.

Loe lisaks

Krista Kerge, Uusimaid soovitusi ESi keeleteoimkonnalt. – Oma Keel 2012, nr 2, lk 77–83.

Peeter Päll, Mis on uut keeleteoimkonnas. – Oma Keel 2010, nr 1, lk 40–43. (Samal teemal vt ka Keelenõuanne soovitab 4. [http://keeleabi.eki.ee/?leht=15.](http://keeleabi.eki.ee/?leht=15))

Ülle Viks, Muuttüübid eesti sõnastikes. – Leksikograafiaseminar „Sõna tänapäeva maailmas“. Leksikograafiline seminaari „Sanat nyky maailmassa“. 8.–9. VI 2000. Eesti Keele Instituudi toimetised 9. Tallinn, 2001, lk 157–185. <http://www.eki.ee/teemad/tyybijutt.html>.

Oma Keel 2014, nr 1